

Εκπαίδευση για την Βιώσιμη Ανάπτυξη και Φωτογραφία: Μια Αφηγηματική Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Άννα Αγγελίδου¹, Αναστάσιος Παπανικολάου², Πηνελόπη Παπαδοπούλου³

¹Υποψήφια Διδασκίστρια, ²Επίκουρος Καθηγητής, ³Καθηγήτρια,

^{1,3}Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

²Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

¹annaaggelidou@hotmail.com

Περίληψη

Η τέχνη και η Εκπαίδευση για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (ΕΒΑ) είναι άμεσα συνυφασμένες ως προς τους σκοπούς που υπηρετούν. Μέσα από τις τέχνες, οι μαθητές/τριες μπορούν να μελετήσουν τη σχέση τους με το περιβάλλον και την κοινωνία. Η εργασία αυτή αποτελεί αφηγηματική επισκόπηση με σκοπό την κατανόηση του θέματος που αφορά την σχέση τέχνης και ΕΒΑ. Προσδιορίζονται άρθρα που σχετίζονται με την ΕΒΑ και την τέχνη, και πιο συγκεκριμένα την τέχνη της φωτογραφίας. Αναλύεται η τεχνική photovoice, η οποία είναι συνδεδεμένη με την έννοια της βιωσιμότητας και παρατίθενται έρευνες στις οποίες χρησιμοποιήθηκε η τεχνική αυτή με τα αντίστοιχα αποτελέσματά τους.

Λέξεις κλειδιά: εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη, τέχνη, φωτογραφία, photovoice

Education for Sustainable Development and Photography: A Narrative Literature Review

Anna Angelidou¹, Anastasios Papanikolaou², Pinelopi Papadopoulou

¹PhD Student, ²Assistant Professor, ³Professor,

^{1,3}Department of Early Childhood Education, University of Western Macedonia

²Department of Primary Education, University of Western Macedonia

¹annaaggelidou@hotmail.com

Abstract

Art and Education for Sustainable Development (ESD) are directly connected in terms of the purposes they serve. Through the arts, students can study their relationship with the environment and society. This work is a narrative overview with the aim of understanding the issue concerning the relationship between art and ESD. Articles related to ESD and art, and more specifically the art of photography, are identified. The photovoice technique is analyzed, which is connected to the concept of sustainability and researches in which this technique was used are listed with their results.

Keywords: art, education for sustainable development, photography, photovoice

Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, η έννοια του πολιτισμού έχει συνδεθεί στενά με την βιώσιμη ανάπτυξη, με διεθνείς οργανισμούς να τον αναγνωρίζουν ως βασική παράμετρο της βιωσιμότητας, αλλά και ως τέταρτη διάστασή της (Ασάρα, 2021), μαζί με την περιβαλλοντική, κοινωνική και οικονομική διάσταση. Η τέχνη κι ο πολιτισμός είναι δύο έννοιες αλληλένδετες που συμβαδίζουν, με την πρώτη να αποτελεί πτυχή του δεύτερου, καθώς ο πολιτισμός αποτελεί ένα σύνολο πολιτιστικών δραστηριοτήτων που συμπεριλαμβάνουν όλες τις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στην τέχνη (Parameswara & Utama, 2020).

Η τέχνη, ως παιδαγωγικό εργαλείο μπορεί να συμβάλλει στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των παιδιών (van Boeckel, 2009). Η ανάπτυξη της σχέσης με το περιβάλλον περιλαμβάνει όχι μόνο γνώση αλλά και συναισθημα, το οποίο εκπορεύεται από την τέχνη, μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η συναισθηματική ενασχόληση με το περιβάλλον και την προστασία του. Η σύνδεση τέχνης και Εκπαίδευσης για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (ΕΒΑ) μπορεί να επιτευχθεί με δημιουργικές και διαδραστικές προσεγγίσεις για την επίλυση προβλημάτων και την ανάπτυξη κριτικής σκέψης, καθώς δίνει κίνητρα για κοινωνική κριτική και κοινωνικό αλλά και προσωπικό μετασχηματισμό (Jónsdóttir, 2017).

Μεθοδολογία

Για την αξιολόγηση της σχέσης μεταξύ ΕΒΑ και τέχνης γενικά και φωτογραφίας ειδικότερα, πραγματοποιήθηκε αφηγηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση, καθώς στόχος μας δεν ήταν η στατιστική ανάλυση των σχετικών μελετών που βρίσκονται στη βιβλιογραφία, αλλά η εστίαση σε επιλεγμένες μελέτες που θα ρίξουν φως στη σχέση που προαναφέραμε. Η αφηγηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση μπορεί να αποτελέσει μια ιδανική επιλογή για την εξαγωγή συμπερασμάτων μέσω μιας σταθερής προσέγγισης σύνθεσης και σύνοψης (Petticrew & Roberts, 2006). Η αναζήτηση βιβλιογραφίας έγινε κατά κύριο λόγο στο google scholar με λέξεις κλειδιά “art” και “education for sustainable development”, ώστε να προσεγγιστεί το θέμα καταρχάς σε ένα γενικότερο πλαίσιο. Προτιμήθηκε η συγκεκριμένη μηχανή αναζήτησης, καθώς στο scopus δε βρέθηκαν μελέτες σχετικές με το θέμα. Επίσης πραγματοποιήθηκε περαιτέρω αναζήτηση σε βιβλιογραφικές αναφορές των δημοσιεύσεων, αλλά και σε έντυπα βιβλία που αφορούν την ΕΒΑ και την τέχνη.

Στη συνέχεια, ακολουθήθηκε η αξιολόγηση των δημοσιεύσεων βάσει κριτηρίων, όπως η μεθοδολογία και η σχετικότητα με το θέμα. Απορρίφθηκαν έρευνες ύστερα από την ανάγνωση της περίληψης ή ολόκληρης της δημοσίευσης, εφόσον αποτιμήθηκε η μεθοδολογική αρτιότητά τους. Μετά αναζητήθηκαν πληροφορίες και δημοσιεύσεις για την τέχνη της φωτογραφίας, τα είδη της και τη συμβολή της στην εκπαίδευση, μέσω λέξεων-κλειδιών όπως “photography types”, “photography techniques” και μέσα από την αναζήτηση αυτή καταλήξαμε στην τεχνική photovoice (συμμετοχική οπτικοακουστική αποτύπωση), ως ενδιαφέρουσα προς χρήση για την ερευνητική διαδικασία.

Όσον αφορά την τεχνική photovoice, πραγματοποιήθηκε αρχικά αναζήτηση του θεωρητικού υπόβαθρου της τεχνικής αυτής, και σε ερευνητικό επίπεδο βρέθηκαν οι εργασίες της Ανδριανοπούλου (2021) και των Κουμίδου & Χαριστά (2017) που αφορούσαν έρευνα σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, του Τρικάλη (2024), των Chanse et al. (2017) που αφορούσαν έρευνες από μαθητές Γυμνασίου, και των Sprague et al. (2021) που αφορούσε συγκριτική μελέτη σε μαθητές Γυμνασίου.

Αποτελέσματα

Η τέχνη της φωτογραφίας

Η φωτογραφία είναι ένα μέσο στο οποίο απεικονίζονται οι πολιτικές αποφάσεις στο περιβάλλον, την οικονομία, την κοινωνία, μεταδίδονται πολιτικά μηνύματα μέσω αυτής, ενώ μπορεί να αποτελέσει μέσο κοινωνικής δράσης (Krieg & Roberts, 2007). Η φωτογραφία αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο στην εκπαίδευση, καθώς αυξάνει την οπτική προσοχή, ευαισθητοποιεί τα παιδιά, αναπτύσσει τις δεξιότητές τους και μπορεί να καλλιεργεί περιβαλλοντικές συνήθειες (Currie & Göttert, 2023). Η φωτογραφία μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για συζήτηση, οπτικοποίηση εννοιών, ενεργούς συμμετοχής στη μαθησιακή διαδικασία, ενώ αναπτύσσει την κριτική σκέψη (Hyde, 2015). Ως δημιουργικό μέσο η φωτογραφία ενθαρρύνει τους μαθητές να παρατηρούν το περιβάλλον, καλλιεργώντας μια βαθύτερη εκτίμηση για την ομορφιά και τη διαφορετικότητα του κόσμου (Seppänen & Välvirronen, 2003).

Η τεχνική photovoice

Η τεχνική photovoice αποτελεί μια μέθοδο κοινωνικής έρευνας δράσης, στην οποία οι συμμετέχοντες/ουσες αποτυπώνουν κομμάτια της πραγματικότητάς τους, τα οποία αποτελούν αφορμή για συζήτηση, προβληματισμό και διάθεση για κοινωνική αλλαγή (Καζούλη-Πλαϊτάκη & Πούρκος, 2015· Becker et al., 2014).

Ως μεθοδολογικό εργαλείο βασίζεται στην παιδαγωγική προσέγγιση του Freire και στην έννοια της κριτικής συνείδησης, στη φεμινιστική θεωρία και φυσικά στην τέχνη της φωτογραφίας (Καζούλη-Πλαϊτάκη & Πούρκος, 2015). Σύμφωνα με τον Sutton-Brown (2014), μέσω της τεχνικής photovoice γίνεται προσπάθεια να δημοσιοποιηθεί και να πολιτικοποιηθεί ο προσωπικός αγώνας μέσω της φωτογραφίας, της αφήγησης, του κριτικού διαλόγου και της κοινωνικής δράσης. Η τεχνική photovoice είναι συνδεδεμένη με την έννοια της βιωσιμότητας, καθώς η φωτογραφία χρησιμοποιείται ως βάση για τον εντοπισμό προβλημάτων, τον ομαδικό διάλογο και προβληματισμό και την κοινωνική δράση με σκοπό την αλλαγή (Trott, 2019). Κατά συνέπεια μέσω της τεχνικής photovoice προωθείται ο κοινωνικός μετασχηματισμός ενώ αναπτύσσεται ο κριτικός γραμματισμός. Συγκεκριμένα, οι φωτογράφοι-ερευνητές/τριες χρησιμοποιούν τη φωτογραφία για να αποτυπώσουν τις ανησυχίες τους για την τοπική κοινότητα προσπαθώντας να πιάσουν για επίλυση τοπικών προβλημάτων (Harris, 2017).

Η διεθνής βιβλιογραφία είναι πολύ περιορισμένη όσον αφορά την τεχνική photovoice και την αξιοποίησή της στην ΕΒΑ. Η έρευνα των Sprague et al. (2021) κατέδειξε πως η μαθητική ομάδα, μέσω της τεχνικής photovoice, ενίσχυσε τις γνώσεις της για προβλήματα της τοπικής κοινωνίας και ενίσχυσε την περιβαλλοντική της συνείδηση, δίνοντας λύσεις σε τοπικά προβλήματα, εύρημα που συμφώνησε με την έρευνα των Chanse et al. (2017) και Τρικάλη (2024).

Βιβλιογραφία

- Ανδριανοπούλου, Ε. (2021). «Μέσα στο κάδρο»: προσεγγίσεις της ενταξιακής εμπειρίας Αφγανών και Ιρανών προσφύγων και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα με την μέθοδο του Photovoice [Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία], Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο.
<https://apothesis.lib.hmu.gr/handle/20.500.12688/9987>
- Αστάρτα, Ο.Ε. (2021). Ο πολιτισμός ως τέταρτος πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης. *Περιοδικό Βιώσιμης Ανάπτυξης*, (2), 4-14. <https://sdct-journal.gr/issues/o-politismos-os-tetartos-pylonas-tis-viosimis-anaptyxis/>
- Καζούλη-Πλαϊτάκη, Ε., & Πουρκός, Μ. (2015). *Το Photovoice ως Μεθοδολογικό Εργαλείο Ποιοτικής Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες: Ένα Παράδειγμα Εφαρμογής στο Ζήτημα των Κρυφών Σεξουαλικών Ταυτοτήτων*. Στο: Μ. Πουρκός (Επιμ.), *Βίωμα και Βασισμένες στην Τέχνη Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας: Επιστημολογικά-Μεθοδολογικά Ζητήματα και Νέες Προοπτικές* (σσ. 265-292). Νησίδες.
- Κουμίδου, Έ., & Χαριστά, Α. (2017). *Άτομα με κινητική αναπηρία δίνουν λόγο και ταυτότητα στην καθημερινότητα τους αξιοποιώντας τη μέθοδο photovoice* [Αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία], ΑΤΕΙ Κρήτης. <https://apothesis.lib.hmu.gr/handle/20.500.12688/8302>
- Τρικάλης, Κ. (2024). Εκπαίδευση, διατροφή και βιωσιμότητα: Η προσαρμογή του τουριστικού τομέα της Κρήτης στη σύγχρονη εποχή. *Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία*, 3, 1-20.
- Becker, K., Reiser, M., Lambert, S., & Covello, C., (2014). Photovoice: Conducting community-based participatory research and advocacy in mental health. *Journal of Creativity in Mental Health*, 9(2), 188-209. <https://doi.org/10.1080/15401383.2014.890088>
- Chanse, V., Mohamed, A., Wilson, S., Dalemarre, L., Leisnham, P.T., Rockler, A., ... & Montas, H. (2017). New approaches to facilitate learning from youth: Exploring the use of Photovoice in identifying local watershed issues. *The Journal of Environmental Education*, 48(2), 109-120.
<https://doi.org/10.1080/00958964.2016.1256260>

- Currie, B., & Göttert, T. (2023). The value of photography in science and education - Photography through the lens of two scholars. Eberswalde: Hochschule für nachhaltige Entwicklung Eberswalde (Diskussionspapier-Reihe Nachhaltigkeitstransformation). <https://doi.org/10.57741/opus4-636>
- Harris, E.T.H. (2017). Picturing Rest: A Photovoice Study Of African American Women's Perceptions And Practices Of Rest. [Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή], University of South Carolina. <https://scholarcommons.sc.edu/etd/4098/>
- Hyde, K. (2015). Sociology through photography. *New Directions for Teaching and Learning*, 2015(141), 31-42. <https://doi.org/10.1002/tl.20120>
- Jónsdóttir, Á.B. (2017). *Artistic actions for sustainability: Potential of art in education for sustainability*. [Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή], Lapland University Press. <https://hdl.handle.net/20.500.11815/357>
- Krieg, B., & Roberts, L. (2007). Photovoice: Insights into marginalisation through a 'community lens' in Saskatchewan, Canada. Στο S. Kondon, R. Pain & M. Kesby (Επιμ.), *Participatory action research approaches and methods* (σ. 176-185). Routledge. ISBN 9780203933671
- Parameswara, A., & Utama, I.M.S. (2020). Exploring the approaches of culture on sustainable development. *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, 21(5), 177-185. https://seajbel.com/wp-content/uploads/2020/05/SEAJBEL21_256.pdf
- Petticrew, M., & Roberts, H. (2006). *Systematic Reviews in the Social Sciences: A Practical Guide*. Blackwell Publishing. ISBN: 9780470754887
- Seppänen, J., & Väliverronen, E. (2003). Visualizing biodiversity: The role of photographs in environmental discourse. *Science and Culture* 12(1), 59-85. <https://doi.org/10.1080/0950543032000062263>
- Sprague, N.L., Okere, U.C., Kaufman, Z.B., & Ekenga, C.C. (2021). Enhancing educational and environmental awareness outcomes through photovoice. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, <https://doi.org/10.1177/16094069211016719>
- Sutton-Brown, C.A. (2014). Photovoice: A methodological guide. *Photography and culture*, 7(2), 169-185. <https://doi.org/10.2752/175145214X13999922103165>
- Trott, C.D. (2019). Reshaping our world: Collaborating with children for community-based climate change action. *Action Research*, 17(1), 42-62. <https://doi.org/10.1177/1476750319829209>
- van Boeckel, J. (2009). Arts-based environmental education and the ecological crisis: Between opening the senses and coping with psychic numbing. Στο B. Drillsma-Milgrom & L. Kirstinä (Επιμ.), *Metamorphoses in children's literature and culture* (σ. 145-164). Turku, Finland: Enostone.